

№ 133: ДОЧЕКАТИСЯ ВОСКРЕСІННЯ

У пошуках тисячолітнього царства

ГЕНРИК ПЕТРАС

30 БЕРЕЗНЯ 2026

Фрагмент із книжки Генрика Петраса SJ «Початки теології Церкви», яка цього року вийде друком у видавництві «Кайрос». Із польської переклала Поліна Багачова.



Янголи на сторожі раю у французькому рукописі XV століття

Найдавнішим із відомих нам поглядів на вічне життя є так званий міленаризм — віра в тисячолітнє царювання праведників разом із Месією між першим та другим воскресіннями, виражена в канонічному Апокаліпсисі у 20-му розділі: мученики й ті, хто не приєднався до Звіра...

Одкровення 20, 4–6: «(...) вони ожили й царювали з Христом тисячу років. А решта мертвих не ожила, поки скінчиться тисяча років. Це — воскресіння перше. Блаженний і святий, хто одержує частку у воскресінні першому: над такими друга смерть не має влади, але будуть священниками Бога й Христа й царюватимуть з Ним тисячу років».

Можливо, це звернення до вказаного вище розрізнення на життя й суд у Ін 5, 29. Проте потрібно зауважити, що тисячолітнє месіанське царювання згідно з Одкровенням має духовне значення: в історії світу це час від смерті та воскресіння Христа, а в житті окремої людини — від її Хрещення, яке розуміли як смерть, і воскресіння з Христом. Хто витриває у вірності Христу, не має боятися суду, бо хто оживлений у Хрещенні, той залишиться живим.

Для багатьох християн духовний характер тисячолітнього царства не вичерпував питання, і вони почали схилитися до матеріального розуміння цього месіанського царства. Перший давньохристиянський текст на цю тему — це фрагмент відомого твору Папія, датований II століттям. Євсевій Кесарійський писав, що Папій навчав різних дивних речей, які нібито дійшли до нього через усну традицію. Принагідно Євсевій показує й своє цілісне бачення міленаризму:

«Церковна історія» III, 39, 13: «[Папій] каже, що після воскресіння настане тисячолітній період і що тут, на землі, настане видиме царство Христове. Я думаю, що він погано зрозумів оповіді, почуті від апостолів, і не помітив того, що подано в символічних словах, як образи. Здається, він не був великим розумником, у чому можна переконатися з його творів. А втім, він спонукав численних церковних письменників після нього до вкорінення подібних думок, оскільки вони спиралися на давню повагу до цього мужа. До них, наприклад, належить Іриней та ще інші, які висловлювали схожі погляди».

А в самому «фрагменті з Папія» сказано так:

Іриней Ліонський «Проти єресей» V, 33, 3: «Настануть дні, коли ростимуть виноградні дерева, і на кожному з них буде десять тисяч лоз, на кожній лозі — десять тисяч гілок, на кожній гілці — десять тисяч прутів, на кожному пруті — десять тисяч грон, і на кожному гроні — десять тисяч ягід, і кожна витиснута ягода дасть двадцять п'ять мір

вина. І коли хто-небудь зі святих візьметься за гроно, то інше (гроно) заволає: “Я найкраще гроно, візьми мене й через мене прославляй Бога!”. Так само й пшеничне зерно вродить десять тисяч колосів, і кожний колос матиме десять тисяч зернин, і кожне зерно дасть десять фунтів чистого борошна. Проте інші плодові дерева, насіння й трави родитимуть згідно зі своєю мірою. І всі тварини, уживаючи їжу, із землі отриману, будуть мирні і в згоді між собою, а також повністю підкорятимуться людям».

Трохи далі Іринеї зазначає, що «так пише Папій, слухач (auditor) Йоана й товариш Полікарпа». Для нього важливе не так одноосібне свідчення Папія, як уся традиція пресвітерів, яку він представляє. Тому також апелює до пам'яті свого вчителя Полікарпа.

Незважаючи на те, чи це оригінальний текст, написаний самим Папієм, чи «зібране» свідчення пресвітерів, для нас важливо, що люди намагалися якось уявити той святий час тисячолітнього царства. Проте нам не відоме жодне обґрунтування цієї теорії, що походило б від самого Папія, окрім засвідченого Іринеєм посилання на апостола Йоана.

Наступним автором, який вірив у тисячолітнє царство й пов'язував його обґрунтування з шабатом, є святий Іринеї, про що ми згадували, цитуючи фрагмент твору Папія. Зокрема, він пише:

«Проти єресей» V, 28, 3: «За скільки днів був створений світ, за стільки тисяч років він буде закінчений. Ось чому Святе Письмо каже в книзі Буття: “Так закінчено небо й землю з усіма її оздобами. Бог закінчив шостого дня Свою справу, що її творив був, і спочив сьомого дня від усієї Своєї справи, що творив був” (Бут 2, 2). А це оповідання про справи минулі й передвістка майбутніх. Адже якщо день Господній — як тисяча років (2 Пт 3, 8; Пс 89 (90), 4), і за шість днів було створено все суще, то очевидно, що в шостому тисячолітті настане його закінчення».

Зауважмо, що, коли Іринеї пише, що «день Господній — як тисяча років», він не має на увазі тільки шабат чи сьоме тисячоліття в контексті цитати із псалма. Кожен із шести днів створення був днем Господнім, і кожен із них переноситься в наступне тисячоліття. Усе завершується шостого дня, а сьомий однозначно відділяється від «цього» світу й має настати тільки після виконання всього. Проте після нього настане «восьмий день», тобто вічність. Іринеї уточнює:

«Проти єресей» V, 30, 4: «[Після трьох із половиною років панування Антихриста в Єрусалимі] прийде Господь із неба в хмарах, у славі Отця, щоб його самого й тих, хто слухає його, повернути в пекло вогненне й запровадити поміж справедливими час царства, тобто відпочинок, освячений сьомий день, і дати Авраамові обіцяну

спадщину».

Для Іринея обов'язковість тисячолітнього царювання Месії на землі ґрунтується на неможливості виконання євангельських обітниць за інших обставин. А обітници були «тілесні»:

«Проти єресей» V, 33, 2: «Що в цьому віці є “стократним”, або ж де віддається їжа, пожертвована вбогим (за Лк 14, 12–14)? Так буде за часів царства, тобто сьомого дня, освяченого, якого відпочив Бог від усіх Своїх трудів, який є справжнім шабатом праведників, якого не виконуватимуть жодної земної праці, але буде для них приготовлений стіл, поставлений Богом, Який нагодує їх усілякою їжею».

Іринею першим із відомих нам авторів поєднав усі традиційні дані: шість днів створення; сьомий день відпочинку; розуміння шабату як фігури есхатологічних часів; віра у відновлення всього після воскресіння восьмого дня. Його світ триває точно 7000 років, із них остання тисяча є царюванням Месії з праведниками. Людина, на думку Іринея, є не душею в тілі, а тілом із душею.

Тому реальність, передвіщена шабатом, має стосуватися не самої душі або духовного аспекту людини, а її тіла. Усі есхатологічні обітници й пророцтва, таким чином, повинні здійснитися тілесно. А це може статися, тільки якщо праведники отримають свою нагороду вже на землі — у змінених умовах, але земних. Не буде тоді земних турбот і клопотів, того, що в людському існуванні є наслідком гріхопадіння Адама і Єви. Хоч там буде й місце управління землею, і споживання її дарів, а може, навіть народження дітей — для тих, хто повторний прихід Христа застане за життя, — це вже будуть справи не так «земні», як «райські».

Доки існує цей світ, ангели залишаються охоронцями й передають дари Святого Духа. Аж поки настане час першого воскресіння, коли святі люди в тисячолітньому царстві Месії на землі вестимуть той же спосіб життя, що й ангели, і будуть з'єднані з ними. Це не означає, що вони стануть ангелами або що їхня тілесна природа зміниться на нетілесну, — у воскреслому тілі вони набудуть якостей ангельської природи. Господь прийде зі «святими ангелами», із тими, хто залишився вірним Йому, хто не переступив визначених меж, але шанував Бога в небі й задовольнявся даром, отриманим від Духа.

Вони прийдуть разом із Божим Сином, продовжуючи служити воскреслим у вшануванні Бога. Літургія, що розпочалася зі створення ангелів, прообразом якої був семисвічник, а доповненням — євхаристійний культ, досягає своєї повноти на Новій Землі першого воскресіння, у Новому Єрусалимі. Духовна єдність, яку зберегли святі ангели, дасть воскреслим змогу подолати людську складність душі й тіла, напруження між раціональністю та

інстинктами. Тому «ані одружуватись не будуть, ані заміж виходити» (Лк 20, 35). Упродовж усього тисячолітнього царства святі в єдності з ангелами зростатимуть завдяки тому, що бачать Господа й через Нього навчаються шанувати Бога Отця. А в цьому їм допомагатимуть ангели. Після остаточного воскресіння Бог дасть людям можливість бачити Його безпосередньо, і служіння ангелів людям закінчиться. Вони залишаться на своїх «місцях», а поклоніння Богові пошириться на всіх спасених.

Варто звернути увагу також на те, що в такій інтерпретації присутня полеміка з гностиками. Вони підкреслювали духовний характер шабату, відкидаючи його «тілесне» значення як несумісне з Добрим Богом, тому духовно пов'язували його зміст з останніми часами. Птоломей писав до Флори:

«Лист до Флори»: «Законодавство, яке називаємо типовим, містить символічні передвістки духовних і трансцендентних реалій, як-от приписи щодо жертвоприношень, обрізання, шабату, посту, Пасхи, опрісноків та ін. Усі ці обряди мали лиш образний, символічний характер, а після об'явлення Істини набули зовсім іншого значення. Вони були зруйновані у своїй видимій формі й тілесному застосуванні, проте були відновлені в духовному значенні через надання старим назвам нового змісту. Так, Спаситель наказав у правді приносити жертви, але не тварин і не фіміам, а гімни прославлення й подяки, а також діла любові до ближнього й милосердя. Так само Він вимагав обрізання, але не тіла, а серця й розуму; вимагав освячувати шабат, утримуючись від злих учинків».

Це, безсумнівно, було побожне пояснення, прийняте багатьма отцями Церкви в буквальному значенні, проте не в ідеологічному. Для гностиків шабат і весь Старий Завіт якщо й мали якесь значення, то тільки духовне. А їхні опоненти, які не хотіли вдаватися до алегорії, як, наприклад, Іриней, пов'язували збереження єдності історії спасіння з необхідністю буквального дотримання записів, які гностики відкидали.

Практично так само, як Іриней, писав Мефодій Олімпійський:

«Учта» IX, 1: «(...) отримуємо символічне повеління святкувати день Господній сьомого дня, коли вже закінчатся плоди землі, тобто коли цей світ буде завершений у сьомому тисячолітті, коли Бог справді закінчить світ і радітиме в нас».

В іншому місці він пише, що після тисячолітнього царства цей світ буде остаточно преображений і досягне ангельської форми. Його аргументація найближча до позиції Іринейя. Хіба що можна припустити, що Мефодій схиляється до віри в тисячолітнє царство, віддаючи

перевагу буквалізму в інтерпретації Святого Письма.

Класичним представником міленаризму також є св. Юстин. Він пише так:

«Діалог із юдеєм Трифоном» 80, 5. 81, 3: «Отже, я та інші абсолютно правовірні християни знаємо, що настане воскресіння тіла й тисячолітнє царство в Єрусалимі, відбудованому, прикрашеному й збільшеному, власне так стверджують пророки Єзекиїл, Ісаїя та інші. [далі наведено уривок з Іс 65, 17–25]. Зі слів: “Бо як вік дерева, буде вік Мого народу, і вибрані Мої трудом рук своїх будуть користуватися” (Іс 65, 22), — ми розуміємо, що тут таємничо йдеться про тисячолітнє царство. Адже Адамові сказано: “(...) бо того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмреш” (Бут 2, 17), — і ми знаємо, що він не прожив тисячі років».

Далі Юстин звертається до Апокаліпсису й говорить про остаточне воскресіння. Цитата з Ісаї не залишає сумнівів, що автор уявляв це воскресіння земним, матеріальним. Говорячи про месіанське тисячоліття з Апокаліпсису, Юстин пояснює його через аналогію з віком Адама: той мав би померти того самого дня, якого згрішив, а оскільки один день — як тисяча років, то Адам не дожив до тисячі, а помер «передчасно», на 930 році життя.

У монтаністичному середовищі тисячолітнє царство уявляли інакше, що засвідчує Тертуліан. Монтаністи сподівалися сходження небесного Єрусалиму вже незабаром.

Їхнє розчарування тривало недовго: вони й надалі вірили, що Святе Місто зійде з неба й стане їхньою оселею після воскресіння. Тертуліан писав:

«Проти Маркіона» III, 24, 5н: «А ми стверджуємо, що для прийняття святих після воскресіння й для осипання їх різноманітними духовними благами, ніби багатствами на відшкодування того, чим або погордували у світі, або що втратили, Бог передбачив таке місто: бо це справедливо й гідно Бога, щоб там раділи Його слуги, де раніше були пригноблені в ім'я Його самого. Такий сенс земного царювання. Після тисячі років цього царювання, упродовж якого відбуватиметься воскресіння святих, які воскресатимуть раніше чи пізніше, залежно від заслуг, настане знищення світу й вогонь суду. Тоді ми будемо миттєво перетворені на ангельську субстанцію, убравшись у безсмертя, і будемо перенесені до Царства Небесного».

На думку автора, справедливість вимагає, щоб між спасеними була певна різниця, бо їхні заслуги різні. Він не міг передбачити різниці в небі, тобто в домі Отця, тому припускає її в тисячолітньому царюванні на землі: кожен спасений перебуватиме в ньому стільки часу,

скільки заслужив. Гірше тим, хто не воскресне в першому воскресінні, у тисячолітньому царстві. Вони воскреснуть після його закінчення й тільки для того, щоб бути засудженими в геєні. Тертуліан уявляв, що святі дивитимуться на їхні муки, і це буде для них додатковим джерелом радості («Про видовища» 30).

Міленаристична концепція була актуальною в Церкві й у III столітті; проти неї активно виступали Ориген і Діонісій Александрійський. У IV столітті вона почала втрачати позиції, поступаючись концепції одного воскресіння. Християнська ментальність так і не звільнилася повністю від певної «подвійності», пов'язаної з лінійною концепцією часу, який плине, ніби ріка. Рудиментом її може бути сучасне розрізнення на «окремий суд» після смерті людини й «остаточний суд» наприкінці часів. А у світській версії сліди міленаристичної утопії можна простежити в комуністичній мрії про рівність і загальне щастя.

ГЕНРИК ПЕТРАС

30 БЕРЕЗНЯ 2026

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**